

Petru CRAIOVAN

Silviu BOTEZATU

Adela GRIGORE

PSIHOLOGIA RESURSELOR UMANE

**EDITURA UNIVERSITĂȚII „TITU MAIORESCU”
EDITURA HAMANGIU
BUCUREȘTI, 2016**

Capitolul 2

PERSONALITATEA

*„Multe neînțelegeri dintre oameni
și cele mai grele suferințe rezultă
din necunoașterea propriei
noastre personalități...”*
(V. Pavelcu. 1970)

2.1. Personalitatea, o dispută între filosofie și psihologie

Înca din zorii civilizației umane, de când nevoia de a cunoaște și de a se cunoaște a devenit specifică omului, diferențele și asemănările dintre inși au constituit un proces specific al cunoașterii - procesul cunoașterii personalității. Dragostea de înțelepciune, suport al întregii dezvoltări culturale și sociale umane, va face, pe întreg parcursul acestei evoluții, un tot mai mare loc caracterelor personalității omenești, în teoriile generale despre lume și viața. Această aplecaciune, asupra acestui tip de cunoaștere, s-a manifestat în toată istoria filosofiei.

De la Vedele indiene la „Tabla de Smarald” a lui Hermes Trismegistul, de la scrierile chinezului Mo Di la cele ale culturii asiobabiloniene, toate dau informații despre om și manifestarea sa în lume.

Cerința filosofiei din toate timpurile, de a distinge adevărata realitate de aparență, apare și în problema descifrării și înțelegerii omului. Ontologia și gnoseologia față de metafizică, reprezintă cadrele prin care explicația despre trăsăturile omului surprinde complexitatea și diversitatea naturii umane, cea care trasează existența insului - personalitatea sa.

În Grecia antică, unde mentalitatea logică depășește mentalitățile de tip emotiv și mistic, filosoful elen caută o soluție rațională la problema realității. Începe să se urmărească descoperirea substanței nepieritoare a lucrurilor, prin urmarea unei căi a regulilor obiective ale logicii. În acest context, apar sistemele filosofice clasice - platonismul și aristotelismul ivindu-se din contrarietatea dintre formă și materie, etern și trecător, rațiune și sensibilitate, plăcere și durere. În această perioadă, *esența și forma personalității* devine o prioritate în gândirea filosofului, iar în mentalitatea stoică această idee devine epicentrul modului de gândire. Înțeleptul se ridică, prin rațiune, deasupra simțurilor, determinând

patimile - Omul reușește să devină prin trăsăturile sale de personalitate, în măsura în care le identifică și le consolidează, știind că ele sunt unice și irepetabile. În acest mod, înțeleptul stoic, trăsăturile personalității sale, devin modele de personalitate pentru toată cultura occidentală ulterioară, fapt care va conduce omul și personalitatea acestuia, existența, ființarea și devenirea lui, în centrul preocupărilor filosofilor și teologilor. Cu toată această importanță acordată personalității, insul nu își găsește realele disponibilități; întrebări continuă să rămână fără răspuns.

În aceste condiții, miscarea centripeta în cunoaștere, autocunoașterea, devine un obiectiv primordial al gândirii. Înaintea lui Socrate, Heraclit din Efes afirma că se află într-o permanentă căutare de sine. Astfel, se realizează o cumpănă în gândire, o „tăietura epistemologică”, astfel apar germenii unei noi căi spre înțelegere - *cunoașterea psihologică*, sau după cum arăta Vasile Pavelcu: „se cuvine să recunoaștem importanța colosală a acestei descoperiri epocale: omul devenit obiect al propriei sale cugetări, eul în fața examenului efectuat de propria sa conștiință; subiectul obiectivat; eul desprins de sine; dedublarea ființei umane în <<eu>> și în <<mine>>.” (1970, p.16) În tot acest travaliu spiritual, însă, teoriile despre care vorbim, păstrează o ordine a realului, își întemeiau discursul, pe deasupra intereselor și frământărilor personalității. Și aceasta, pentru că „totul aici era conceput în perspectiva eternității. Omul este pieritor și, chiar în cursul scurtei sale vieți, este supus transformărilor. Cum dar ar fi putut el găsi un rost în armonia rațională a universului?”. (Constantin Rădulescu-Motru, 1927, p.228)

Aceste fapte vor orienta, însă, întreaga dezvoltare ulterioară a culturii și spiritualității umane. Faptul descoperirii unui univers cu totul nou și deosebit, al lumii interne, a Eului și personalității, va determina gândirea spre un nou mod de operare, spre noi perspective. O piedică în aprofundarea acestui demers a fost atât modul de conceptualizare, cât și modul de atribuire a acestor însușiri. Astfel, de la înțelegerea *însușirilor personalității* ca datumuri divine, la înțelegerea personalității ca “mască” (lat. *persona*) și până la înțelegerea personalității ca atribut esențial al insului uman, a trebuit să treacă mii de ani. Iar în ceea ce privește modul de atribuire, se poate argumenta că, în civilizația egipteană, posesorii unei personalități erau doar faraonii, unii membri ai familiei acestuia, marii preoți și cei mai iluștrii comandanți de ostii. Această calitate o dobândeau doar în măsura în care aveau acces spre nemurire, erau posesori ai unor atribute divine. În rest, populația nu era considerată ca având personalitate, ignorându-se toate trăsăturile comune, existente.

Acest mod de a înțelege personalitatea va dăinui până în zorii erei creștine, când se poate vorbi de o „redistribuire” a personalității, când se trece de la recunoașterea doar a unor personalități, la recunoașterea tuturor personalităților, când toți inșii umani devin posesorii unui „suflet” și, fiecare își va avea propria personalitate.

Tot acest demers arată că, o cunoaștere a omului și a personalității sale devine interesată de elementele și trăsăturile care pot să îl conducă și apropie de divinitate. Spiritul umbrește realul. Revenirea problemei realității în câmpul gândirii filosofice se petrece în preajma secolelor al XV-lea și al XVI-lea, prin reactualizarea cunoștințelor și valorilor antice. Rațiunea începe să explice Universul, dar primele încercări sunt încă sub semnul teologiei creștine, astfel *Rene Descartes*, *Baruch Spinoza* și *Gottfried W. Leibniz* prezintă un raționalism îmblânzit de ordinea morală creștină. *Omul*, încă, este văzut prin impresionismul mistic, iar unele din *atributele personalității* sale, încă, nu sunt luate în considerare. Dar, cu toate acestea, persoana și personalitatea încep să fie studiate mai rațional, mai obiectiv ca niciodată sau, cum arăta Vasile Pavelcu: „Interesul științific apare o dată cu afirmarea personalității ca existență unică și originală, ce s-a exprimat cu deosebire în filosofia renașterii și în filosofia romantică, sisteme care reflectă apariția unei noi societăți, industriale.” (1970, p.18). Acest sens căpătat de cunoaștere, în care materia va domina, va fi prisma prin care este văzut omul și Universul până la sfârșitul secolului XVIII. Acum apare soluția lui Immanuel Kant.

Teoria autonomiei și libertății voinței, *teoria kantiana* în genere, este clădită pe ideea de *personalitate*, în care deosebește unitatea apercetivă a conștiinței și autonomia vieții. „Filosofia lui Kant este imnul cel mai frumos care s-a cântat vreodată personalității.” (Constantin Rădulescu-Motru, 1927, p.176). Față de scolasticii medievali, care laudau personalitatea asemănătoare cu cea ce considerau ei că este personalitatea divină, Kant revoluționează această concepție, accentuând voința insului și, de aici, părerea că personalitatea umană are în sine o putere nemărginită de creație, devenire perpetuă. Acum omul este văzut ca fiind liber, iar trăsătura sa fundamentală devine *autodeterminarea*. Insul, prin constituția sa fizică, intră în determinismul fenomenelor naturii, kantian spus, este o determinare a unei forme de intuiție; prin voința sa, însă, insul se ridică deasupra lumii sensibile și participă la viața ideilor. În acest mod, „ideile morale și religioase formează cununa personalității sale” (idem, p.175). Această viziune, îl va determina pe Immanuel Kant, să constate că omul nu trebuie înțeles ca un mijloc, ci totdeauna ca un scop.

Știința contemporană, însă, ridică unele probleme în ceea ce privește această concepție, mai ales în faptul că, *înțelegerea personalității* este conturată într-un plan abstract, îndepărtându-se mult de viziunea unei științe experimentale. Kant utilizează, în sprijinul teoriilor sale, informații din biologie, psihologie și istorie, dar acestea sunt, mai mult, utilizate ca imagini ale unui tablou, decât ca ipoteze ale raționamentelor. Sau, după cum arată C. Rădulescu-Motru, „înțelegerea personalității este scoasă, nu inductiv din fapte, ci din simetria sistemului filosofic.” (1927, p.178). Această modalitate de lucru, adoptată de Kant, a fost posibilă datorită evitării utilizării metodelor de lucru ale științelor speciale și, a folosirii *metodei transcendente*, care opera justificarea principiilor apriori, a postulatelor și a judecăților de valoare, prin arătarea necesității și a valorii acestora în constituirea unei experiențe unitare și universale.

Filosofia kantiană, prin cele arătate mai sus, întrezărește personalitatea ca un dat necondiționat, fără implicațiile trecutului și fără varietatea viitorului. Trăsăturile și elementele personalității, ca și excepțiile și deviațiile de la o structură normală, rămân neexplicate. El reușește să îmbrace „personalitatea într-o haină majestoasă, dar prea puțin comodă pentru a putea circula și fi de folos contemporanilor.” (idem, p.179). Adepții științelor particulare, și psihologii în genere, nu se mulțumesc, însă, cu această concepție generală, ci ei doresc să cunoască geneza și funcția psiho-socială a personalității, structura și devenirea ei, pentru a o putea utiliza în viață. Din acest unghi de vedere, filosofia kantiană nu poate răspunde la două întrebări, care se pun asupra personalității:

a) nu răspunde la precizarea naturii persoanei umane. Argumentele lui Kant despre primatul voinței, prin libertatea și autonomia insului, conduc, doar, la explicarea naturii personalității, ca entitate metafizică, nefiind studiată natura persoanei concrete. „Kant înzestrează persoana cu o natură mistică, ridicând-o din rostul ei social și istoric, unde noi obișnuisem să o înțelegem.” (C. Rădulescu-Motru, 1927, p.191)

b) nu răspunde asupra aspectului de întreținere și orientare a personalității în viață, asupra sensului devenirii persoanei umane, chiar și numai în plan axiologic. Răspunsul dat (și, într-o oarecare măsură, întreținut și de Hegel) - spontaneitatea, actul de conștiință instantaneu, transcendental, rămâne etern cristalizat într-un imperiu categoric, care nu poate surprinde curgerea/decurgerea vieții.

Problema personalității va continua și după I. Kant să fie amplu dezbătută, mai mult chiar, prin *Friedrich Nietzsche* această problematică

va fi supusă observației tuturor direcțiilor gândirii filosofice, chiar dacă abordarea nu va avea un caracter sistematic, ca în cazul lui I. Kant, ci de multe ori va căpăta nuanțe paradoxale și radicale. *Teoria supraomului*, a lui Fr. Nietzsche, nu caută atât explicarea planului cultural, etic, estetic, științific al insului uman, ci mai ales insul, omul concret, creatorul oricărui dintre aceste planuri. Prin concepția sa, Fr. Nietzsche, continuă problematica legată de persoană și personalitate inițiată de I. Kant, mai mult, el va fi primul care va da răspunsuri la întrebările lăsate fără răspuns de acesta. Astfel, la prima întrebare (a)), Fr. Nietzsche va răspunde că, insul uman, prin persoana și personalitatea sa, nu este transcendent, ci este omul cu instincte, omul născut să fie stăpân. Răspunsul la cea de-a doua întrebare (b)), se poate rezuma astfel: „viața trezește dorința de întrecere, voința spre putere. Omul creator este o ființă, care tinde să se întrecă pe sine, care din om vrea să devină supraom.” (C. Rădulescu-Motru, 1927, p.193). Acest aspect, va câștiga multă audiență în psihologia secolului XX, dar mai ales în psihanaliza lui Alfred Adler care, va demonstra experimental și va confirma această supoziție a lui Fr. Nietzsche.

Încercând o sinteză între cele două concepții, cea a lui Im. Kant și cea a lui Fr. Nietzsche, se poate constata că ideile lor, deși opuse, întregesc același continuum - *Omul și personalitatea sa*. Kant are perspectiva formelor a priori ale inteligenței, ideii și moralei, care se plasează deasupra sensibilității, experienței și vieții; iar Nietzsche are perspectiva sensibilității trupului prin instinct și voința de putere. Astfel, pentru Kant, personalitatea este o *unitate matematică* identificată sub raportul logicii abstracte. Pentru Nietzsche, personalitatea este o *unitate de tensiune* a dinamismului vieții. „Unul compară moralitatea omenească cu bolta înstelată a cerului, atât de rece și de senină îi pare lui legea morală din conduita omului; pe când celălalt, vorbind de supraom, îl compară pe acesta cu bestia blondă, care nu se dă în lături de la cruzime și răutate... Kant are cultul rațiunii, pe când Nietzsche pe acela al instinctului.” (C. Rădulescu-Motru, 1927, p.199).

În acest mod, treptat, țesătura mitică se destramă. Omul de știință cutează să descrie, să definească, să explice *realitatea psihică*, denumită *eu, persoană, personalitate*; se caută esența eului; se conturează definiția personalității.

Prin aceste poziții ajungem în pragul filosofiei începutului de secol XX. Acum, problemele ontologiei sunt cel mai bine reprezentate de curentul pragmatic, inițiat de filosofia anglo-saxonă, prin: C.S. Pierce, William James și F.C.S. Schiller. Pragmatismul recunoaște vieții

sufletești, și personalității umane în genere, nu numai o demnitate, dar și un rol efectiv în construirea realității. Continuând, într-o mică parte, exagerările idealismului magic, pragmatismul admite o indeterminare în mersul universului material, grație căreia, omul și activitatea sa poate strecura și adăuga specificitatea sa. Pragmatismul se întemeiază pe efectele utile ale personalității umane în univers, pe satisfacerea intereselor omenești.

Sub aceste auspicii, putem spune că, *abordarea filosofică a personalității* avea toate calitățile speculative. Ceea ce îi lipsea era ajutorul din partea științelor exacte. Documentările științifice erau, în această problemă, până aproape de începuturile secolului XX, dacă nu false, cu totul insuficiente. Doar la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, generalizările științei tind să surprindă natura între viață și moarte, dincolo de fanatismul și scepticismul sau nihilismul unei concepții univoce.

În acest context științific, *psihologia* vine să ajute la întregirea imaginii asupra realității, după cum arăta și Kurt Lewin (1935) că, psihologia trebuie să redea relațiile dinamice și legile de structură ale omului și personalității acestuia, în conformitate cu întreaga realitate universală. Chiar dacă explicația psihologică are adânci rădăcini mitologice, deosebirea dintre mit și pseudoconștiință constă numai în faptul că, gândirea mitologică făurea zeități extraumane, responsabile ale „destinului” uman, în timp ce gândirea „realistă” explică faptele umane exclusiv prin „înzestrare psihică”, „talente”, „aptitudini” și „trăsături” lăuntrice, constitutive firii, personalității umane. Sau, cum arăta V. Pavelcu, generalizând: „Destinul de altădată, obiect al vigilentei divine, este înlocuit de un destin ereditar, înnăscut, dar tot atât de implacabil și imuabil, ca și destinul dictat de zei.” (1970, p.21).

În aceste condiții, când rezultatele științelor sunt utilizate de filosof, omul și natura se apropie unul de altul, realitatea se întredeschide cunoașterii, iar problema personalității poate găsi drumul spre o soluționare.

2.2. Ce este personalitatea?

Domeniul conceptualizării este sub semnul logicii și epistemologiei încă din antichitatea greacă (Aristotel), respectiv fundamentarea epistemosului în știință. Problema care se ridică este legată de conceptualizările și definițiile din cadrul științelor umane. Astfel, Lucien Goldman (1966, p.275) specifică: „Definițiile sunt esențiale în logică,